

ROZŠÍŘIT NATO, NEBO NIKOLI?

Z konference NATO a Standing Conference of Atlantic Organisations (SCAO) pořádané ve spolupráci s Evropským střediskem Institute for East West Security Studies a s Ústavem mezinárodních vztahů (ÚMV), ve dnech 3. až 6. září 1992 ve Štíříně.

Konference proběhla v plodné a někdy kontroverzní diskusi. Byla poznamenána nejasností východisek, řešení a jejich alternativ. Podmíněně lze tematické celky jednání uspořádat následovně:

Na konferenci se projevil velmi pestrý pohled již na definici hlavních problémů vývoje a v užším smyslu bezpečnosti dneška a jejího ohrožení.

Účastníci zdůrazňovali jako hlavní výzvu dneška v širokém smyslu nový **etnický nacionalismus**. Profesor Ernest Gellner (Cambridge University, Velká Británie) tento nacionalismus chápal především jako otázku historického "sňatku státu a (národní) kultury". Podle časových pásem pak ukazoval, že tento "sňatek" je nejpevnější v nejzápadnějších evropských zemích (Velké Británii, Portugalsku,

Francii aj.). V navazujícím druhém pásmu byla sice kultura tradičně dobře vyvinutá, zdejší národy ale získaly státní existenci až v 19. století (Německo, Itálie). Třetí a čtvrté pásmo (střední a východní Evropa) spojuje jak relativně ztížené vytváření jednotné národní kultury, tak její nedostatečné spojení se státní existencí. Proto národy této oblasti do značné míry zákonitě svůj historický vývoj "dohánějí" - nejde proto o "pikle" starých nebo nových "struktur".

Dnešní nacionalismus (a národní suverenity) má charakter především etnicko-kulturní a není cestou k prosazení demokratického řádu a suverenity lidu (plk. Michael Dewar, zástupce ředitele International Institute for Strategic Studies, Velká Británie). V nejhorší formě pak nacionalismus vystupuje jako zdroj válečného konfliktu, národnostní, nesnášenlivosti a jako iniciátor nezvládnutelných migračních toků, jež představují hlavní aktuální ohrožení Západu.

Nepřehledná situace v Evropě byla často charakterizována jako **chaos**. Ten je ovšem spíše pravidlem, než výjimkou v evropském vývoji a jeho současná fáze je výsledkem krachu jak versailleského, tak leninského systému mezinárodních vztahů (prof. Otto Pick, UK Praha, ÚMV). Problémem je, jak tyto dva nyní již nefunkční systémy nahradit. Dnešní stav má zákonitě konfliktní náboj.

Velká skupina odborníků viděla hlavní problém současnosti v **hospodářském vývoji**. Prof. Walter Goldstein (State University New York, USA) uvedl, že na úrovni světové ekonomiky je nutné zajistit trvalý hospodářský růst okolo dvou procent. To ovšem předpokládá uspořádání světového trhu. Neexistenci světového tržního řádu (zejména mezi třemi hlavními tržními oblastmi - Severní Amerikou, západní Evropou a Dálným východem) vidí proto jako nebezpečnější než absenci nového světového řádu bezpečnostního. Konflikt hrozí zejména mezi "velkou trojkou", která má v otázkách ekonomiky rozhodující váhu: USA, Japonskem a Německem. Na tyto státy připadají 2/3 světového HNP a obchodu. Aktuálně světové hospodářství ohrožuje především nedostatek peněžní hotovosti, nutné k oživení hospodářství a transformaci ekonomik bývalého Východu.

Spíše okrajově byly zmíněny i další globální problémy. Projevilo se tak **rozdílné pojetí přímého a obecného (dlouhodobého) ohrožení**. Severní Evropa např. nadále se značnou pozorností (tj. více než samotné NATO) sleduje vývoj v pobaltských státech (velvyslanec Kirsten Wahlbaek, Prime Minister Office Stockholm). Tato percepce ohrožení je významným důvodem pro zájem zemí severní Evropy o členství v ES, a dokonce v NATO (Finsko).

Pochopitelná pozornost byla věnována situaci ve střední a východní Evropě.

Byla postavena otázka, jestli vůbec ještě je opodstatněné hovořit o **střední Evropě** jako zvláštní kulturní a politické entitě. Nacismus ji zlikvidoval svým vyvražďováním Židů (O. Pick). Rovněž v politické oblasti nemá po rozpadu SSSR své opodstatnění. Perspektivy vývoje spolupráce mezi státy visegrádské "3" ("4") byly hodnoceny se smělou skepsí i opatrného optimismu: integrační úroveň tato spolupráce zřejmě nedosáhne; už vytvoření zóny volného obchodu by ovšem bylo významným úspěchem - a projevem politického i hospodářského realismu (Dr. Miroslav Had CSc. ÚMV, ČSFR).

Vývoj v zemích bývalého Východu je spojen zejména s otázkami **ekonomických parametrů bezpečnosti**. Objevily se výrazné pochybnosti ohledně

ekonomické účelnosti zvolených forem privatizačního procesu v těchto zemích a jeho demokratismu: úředníci a spekulanti si zajišťují velký díl bývalého státního vlastnictví a tím podřívají demokratický smysl revoluce (Mark Almond, Oriel College, Oxford, Institute for European Defense and Strategic Studies, Velká Británie). Z pohledu transformace Východu je problémem nechota Západu vyjít dostatečně vstříc. Slabost a vnitřní problémy USA tuto situaci jen zhoršují. Např. dlouhodobě paralyzovaný vzdělávací systém znamená masové "přetahování mozků" z Východu (Dr. T. McNeill, University of Hull, Velká Británie).

Pohled na Rusko se vyznačoval směsí tradičního i nového přístupu. Rusko se může opět stát efektivní velmocí - a to bez nastolení demokratického řádu a dosažení ekonomické prosperity (Dr. Robert McGeehan, American International University, USA). Realitou dneška ale je, že současná vláda ztrácí kontrolu (Dr. Vladimír Zujev, Institut mírové ekonomiky i mezinárodních vztahů, Rusko). Jestliže ES hovoří o modelu koncentrických kruhů integrace, pak v SNS existují "koncentrické kruhy dezintegrace". Vytváří se lokální hospodářské oblasti, téměř samostatné městské státy, někdy i s vlastní měnou (Tomsk). Možnost politického zvratu v Rusku je obrovská. Nastolení autoritářského režimu není pouze nebezpečím, ale do jisté míry i jednou (podle mnohých jedinou) alternativou odvrácení úplného chaosu. Takový režim by měl za úkol zajistit zachování alespoň základů společenského systému (infrastruktury atd.) a vytvořit předpoklady pro přechod na tržní hospodářský systém. Soudržnost SNS závisí na zachování a rozvoji ekonomických vazeb. Chybí ale vazby na ekonomiku světovou, jeho podíl na světovém obchodu klesá a zhoršuje se jeho struktura. Kolos SNS se pohybuje v jakémsi vzduchoprázdnu.

V těchto souvislostech byl posuzován i vývoj západních struktur. Zejména perspektivy západoevropské integrace byly hodnoceny značně diferencovaně.

Z pohledu USA bylo kriticky konstatováno, že (západní) Evropa nadále nepředstavuje jednotný politický faktor: jednotu hodnot zatím nebyla doplněna jednotou zájmů (R. McGeehan). Zároveň ale NATO s úlevou přijímá roli ES v pomoci bývalému Východu. Nehledě na všechny nedostatky hrála ES (ne příliš úspěšně) vedoucí roli při řešení jugoslávské krize a byla i dominantním "blokem" při jednání KBSE v Helsinkách (tzv. Helsinky II.). Stala se tedy novou politickou realitou (velvyslanec J. Bartleman, stálý představitel Kanady v NATO).

V oblastech bezpečnosti a obrany zjevně roste odpovědnost Západoevropské unie. NATO vítá možnost zapojení svých evropských členů v této organizaci a navazání reálné koordinace vojenských aktivit v Jaderském moři. Má zájem koordinovat operační plánování humanitární pomoci i případných vojenských akcí. Zároveň ale narůstá konfliktní potenciál při definování rolí NATO a ZEU.

Výrazně se projevila otevřenost otázek pokračování integračního procesu jako celku. Někteří účastníci považovali Maastricht za fakticky již "mrtvý" - a to nezávisle na výsledku jeho ratifikace. Vycházeli ale zároveň z toho, že proces bude pokračovat na základě Jednotného evropského aktu a nedojde k jeho zastavení.

Řada úvah byla věnována roli Německa.

Jeho sjednocení a nárůst významu jsou - spolu s oslabením pozice USA v Evropě - hlavním geopolitickým výsledkem převratných změn v letech 1989/1990.

V této situaci by měla Francie upustit od hledání alternativ k vyvážení vůdčí role v západní Evropě a Velká Británie by měla uznat nereálnost "zvláštních vztahů" s USA. Jediné východisko je pokračování integračního procesu (Dr. C. Coker, London School of Economics, Velká Británie).

Přitom Německo bude zřejmě zaměřeno především na rozšiřování integračního procesu a stabilizaci zemí střední a východní Evropy. Podle některých názorů ztratilo prohlubování integrace pro Německo svůj význam a je z obavy o ztrátu pevné marky velmi nepopulární (Wolfram Kaiser, University of Edinburgh, Velká Británie).

Německo bude zřejmě mít tendenci k přenesení akcentů ve svém vztahu k USA a NATO ve prospěch evropského (integračního) pilíře své politiky. Samotná konzervativní politika SRN je přitom nejednotná v pojetí integrace. Ortwin Lowack (Deutsche Atlantische Gesellschaft, Bonn; bavorský poslanec Spolkového sněmu, do nedávna za CSU, nyní nezávislý) zdůraznil, že ZEU nemůže být náhradou za NATO a kritizoval H. Kohla za přílišnou vstřícnost francouzské koncepci - např. v otázce společného armádního sboru. Z dlouhodobého hlediska, při neuspokojení požadavků SRN na garance jaderného deterentu, není vyloučena orientace na jaderný deterent národní (M. Dewar). Z amerického pohledu bylo ale Německo spíše kritizováno za to, že není prakticky schopno v žádném případě nasadit své ozbrojené síly, a to snad ani na vlastní obranu (R. McGeehan). Pokud jde o roli SRN ve středoevropském prostoru, bude německá dominance definována spíše v oblasti kulturní než politické a hospodářské (C. Coker).

Téma konference předurčilo prioritní zájem o vývoj a roli NATO.

Účastníci se shodli na tom, že za NATO v současné době neexistuje náhrada, a mělo by proto být zachováno, m.j. jako garant americké vojenské přítomnosti v Evropě. Při posuzování otázky role Aliance se ovšem názory různily: trvá tendence přisuzovat NATO vedoucí roli při zajišťování evropské a světové bezpečnosti (např. R. Rotschild, SCAO, USA). Toto hodnocení bylo konfrontováno s názorem, že hlavní zdroje ohrožení nejsou vojensky relevantní a řešitelné. Pokud jde o vojenská řešení, nemůže je provádět integrovaná vojenská struktura obranné aliance, jelikož tato není - a zřejmě nebude - napadena. Odtud nutnost NATO přizpůsobit se nové situaci, a to bez nároku na odstupňování rolí.

Celkově NATO reaguje již potřetí na zásadní změnu vnějšího prostředí: poprvé to bylo založení ES (1956), podruhé v období přípravy Harmelovy zprávy a odchodu Francie z vojenské organizace NATO (léta 1966/67). Změna v letech 1989/1990 má ale nesrovnatelně větší historický význam. Současná nedostatečnost a neadekvátnost NATO ve vztahu k řadě problémů částečně souvisí s tím, že se nenaplnila idea těsné atlantické komunity či dokonce federace. Diskuse se proto dotkla otázek politizace NATO a jeho navrácení k původní federalistické myšlence 40. let (např. Bartleman, O. Lowack).

V otázce samotné reformy NATO zazněly různé názory. Převažovala opozice proti rozšiřování NATO o nové členy, protože tento proces by obrannou aliancí přeměnil nutně v organizaci kolektivní bezpečnosti se všemi jejími slabinami - zejména s přijetím destabilizujících států do samotné organizace. NATO proto nedá pozitivní bezpečnostní garance třeba Ukrajině (M. Dewar).

Samotná Severoatlantická rada pro spolupráci (NACC) byla hodnocena z tohoto

pohledu často jako počátek sklouzávání k tomuto nechtěnému stavu. NATO by mělo, spíše než o rozšiřování, usilovat o efektivní spolupráci s ostatními strukturami, jak s ES/ZEU, tak s KBSE a OSN, jimž by Aliance měla být vojensky k dispozici. NACC přitom reálně málo přispěla ke stabilizaci střední a východní Evropy protože - stejně jako KBSE - zahrнула Kazachstán a Polsko pod jednu střechu. Ostatně ani formy práce neodpovídají hlavním potřebám zúčastněných zemí a nezahrnují vojenskou spolupráci na operační úrovni, nutnou mimochodem pro přípravu nejen členství, ale i společného vystupování pod vlajkou OSN nebo KBSE. Na druhé straně i NACC má za sebou pozitivní výsledky práce: ovlivnila Bělorusko, Ukrajinu, Kazachstán a Moldávii, aby dodržely původní dohody s Ruskem o přemístění jaderných zbraní na území Ruska. Stimulovala rovněž SNS k podepsání dohody o realizaci smlouvy o snížení konvenční výzbroje v Evropě. Odrazem politické váhy NACC je fakt, že Finsko získalo status pozorovatele v NATO (J. Bartleman).

Odlišně hodnotili otázku rozšiřování Aliance zejména účastníci, kteří viděli členství v NATO jako jeden z hlavních příspěvků ke stabilizaci střední a východní Evropy (zejm. němečtí vystupující - O. Lowack, W. Kaiser). Aliance by proto neměla s rozšiřováním otálet.

NATO bude muset v brzkou řešit **vzájemné vztahy jednotlivých existujících struktur**. Tyto zatím fungují spíše v konkurenci než vzájemné spolupráci. C. Coker proto hovořil o "institucionálním darwinismu", který zřejmě nakonec prokáže, která ze struktur je životaschopná a která nikoli. Takový darwinismus ovšem nevylučuje konflikt zejména mezi NATO a ZEU, který může mít charakter boje o moc (J. Bartleman). USA nesnesou opozici vůči svému vedení a nesmíří se s druhořadou rolí (R. McGeehan). Tato situace relativizuje jinak jistě realistickou tezi, že NATO je jádrem stability americko-evropských vztahů a zamezuje přímé nacionalizaci vojenské politiky států Západu (Werner Bauwens, NATO Information Service, Belgie).

Jestliže v "soutěži" s ES/ZEU zvítězí NATO, nebude problém řešení mezinárodních krizí odstraněn. V NATO, stejně jako v ES, neexistuje jednota zájmů, ale spíše hodnot a principů (Peter Michal Nielsen, Danish Committee on Security and Disarmament, Dánsko). Proto nelze očekávat, že NATO jako aliance bude nasazovat vojska do akcí jinak než v souladu se svou smlouvou - tedy při ohrožení svého člena. Zapojení vojsk států NATO s podporou jeho vojenské struktury ovšem již nastalo (viz. válka v Perském zálivu a jugoslávská krize), ovšem pod hlavičkou OSN nebo KBSE.

* * *

Konference neměla za cíl dospět k jasným závěrům a návrhům. Rozdíly se projevily zejména v tom, že některé návrhy vycházely z hodnocení pouze vojenských aspektů současného vývoje, zatímco jiné hodnotily totéž z ekonomicko-politických hledisek. Zjevně odlišná byla některá hodnocení účastníků z USA a z evropských států.

Americké postoje se projevily např. v malé pozornosti vůči KBSE a **institucionalizaci mezinárodní bezpečnosti**. Jestliže (nejen američtí) skeptikové vidí

rozvoj kolektivní bezpečnosti jako málo reálný a opodstatněný, pak (bývalé?) neutrální státy vycházejí z jiných pozic. Velvyslanec Wahlbaek nevyločil takový systém kolektivní bezpečnosti, který by odvracel alespoň konflikty mezi malými a středními mocnostmi (a těch je, koneckonců, většina). Takový systém by předpokládal jednak vzájemnou toleranci velmocí a jednak ochotu jedné z nich ujmout se vedení při řešení konkrétního konfliktu. "Jugoslávská" válka ostatně zdůraznila růst role OSN při zajišťování "crises management", stejně jako potřebu rozvíjet instrumenty KBSE pro efektivní včasné varování a prevenci (Ettore Grecco, Istituto Affari Internazionali, Itálie).

Rovněž v hospodářské oblasti by měl kolektivní princip hrát větší roli: profesor Goldstein navrhl vytvořit v rámci OSN Ekonomickou radu, která by fungovala na obdobných principech jako RB OSN.

Hlavní nezodpovězenou otázkou zůstalo, zda mají existující "západní struktury" (NATO a ES) integrovat státy bývalého Východu a tím je stabilizovat, anebo právě pro jejich destabilizující vliv takový postup odkládat, dokud neprokážou hospodářskou a politickou vyspělost. Ne všichni si stejně uvědomují, že východní blok sice zmizel, ale že se v jeho bývalých zemích rozšiřuje rozčarování m.j. z malé ochoty Západu pomoci, ale i z nepřesvědčivé efektivity vývoje samotných západních kapitalistických států (O. Pick, W. Kaiser). Zcela nový rozměr proto vnesla do diskuse připomínka, že v nejširším pojetí bude vítězem současné etapy vývoje ten, "jehož kultura bude zachována": v tomto smyslu jde o soutěž mezi kulturou západní a východní (asijskou), a Západ si zde nevede nejlépe (Ch. Coker).

Ing. Jaroslav Němec

BEZPEČNOSTNÍ POLITIKA ČESKÉ REPUBLIKY

- vojenská doktrína nebo strategie obrany?

Definování a zveřejnění bezpečnostní politiky státu sleduje dva základní cíle. Dává světovému společenství najevo úmysly vlády a parlamentu. Průhledností politiky umožňuje zahraničí sledovat její naplňování a kontrolovat její soulad s prakticky přijímanými opatřeními. Zároveň vytváří rámec a stanovuje cíle pro činnost orgánů státní výkonné moci, které se svou normotvornou a řídicí činností podílejí na zajištění bezpečnosti a obrany státu.